

Nyugatnémet Hamlet

R. M.

Hellmuth Käutner, a híres rendező egy alkalommal az egyik tervével kapcsolatban így akarta meggyőzni a filmproducenseket: „Ennek a filmnek a hőse az elképzelhető legmodernebb figura. Olyan határozatlan a magatartása, annyira nem érti önmagát, hogy egyszerűen a háború utáni, sőt a Harmadik Birodalom idejéből való német jellem megtestesülése. Amikor a nyolcadik producens — miután hét már elutasította — azt mondta, hogy nem szereti a happy and nélküli témákat és csak egészséges, megállapodott dolgokat kedvel, nem pedig efféle beteges, morbid hősoket, Käutner felkiáltott: „De hiszen Hamlet a legjobb bűnügyi darab a világon!”

Käutner sok éven át igyekezett megvalósítani legkedvesebb elgondolását, hogy felhasználja Hamlet merészt egy teljesen modern filmben, mely Nyugat-Németországban játszódik le, a második világháború után. Sem Amerikában, sem Nyugat-Németországban nem talált producenst, míg végül rábeszélte a német Walter Koppelt. Ez ugyan maga sem hitte, hogy kereshet ezen az elgondoláson, de nem akarta elutasítani az egyetlen német rendezőt, aki tartós nemzetközi elismerést élvez.

(Käutner rendezte a többi között „Az utolsó híd” című jugoszláv-osztrák-német koprodukciós filmet is, amelyben Maria Schell játszotta a főszerepet). A Hamlet új verziója, melyet „Hallgatni kell” („Der Rest ist Schweigen”) címen a nyár végén először Berlinben mutattak be, mégis rendkívüli közönségsikeret ért el és a bírálóknak nagyszerű alkalmat adott a vitatkozásra. A kritika megoszlott. Egyik része „Käutner életművéről” és „elsőrangú művészi darabról” beszél meg arról, hogy ez a film „nem időszzerű, meghökkentő forradalmi, de aki látta, nem felejtje el”. A másik rész viszont a milliós példányszámú „Welt” kritikusanak véleményét fogadja el, aki lakonikusan kijelentette: „Ez a film nem mond nekünk semmi újat”. A kereskedelmi siker mindenestre hihetetlenül nagy Koppel, a producens elégedetten dörzsölve a kezét, kijelentette: „Sohasem hittem volna...”

Nem egészen világos, hogy miért nem hitt senki sem a sikerben. Shakespeare Hamletje Käutner előtt már tizennyolc film számára szolgált alapul. A francia Maurice Clément már 1900-ban filmet készített belőle, egy ötperces filmet a Hamlet végjelenetéből. Hét

évvél később George Melies, a film-trükkök mestere bemutatta Hamletből azt, „ami a színpadon nem látható” — például Hamlet atyjának szellemét vagy Ophelia haldoklását. Még az első világháború előtt jelentkeztek olasz, francia, angol és dán filmverziók is. A dán August Bloom magában az állítólag eredeti történelmi időben, Kronborgban fényképezte filmjét. 1920-ban Svend Dage, egy másik dán rendező már meg is változtatta a témát: filmjében Hamlet tulajdonképpen áruhás leány. Asta Nielsen nagy sikert aratott vele. A Hamlet legbonyolultabb, de legsikeresebb filmfeldolgozását Sir Laurens Olivier-nek, a rendkívül modern színésznek és rendezőnek köszönhetjük, aki az eredeti szöveget adta, de nagyon szerény, szinte szegényes kulisszákkal.

Käutner Olivierrel ellenkező irányban kísérletezett. Olivier görcsösen ragaszkodott Shakespeare szavaihoz, Käutner viszont nem vesz át Shakespeare-től egy szót sem, de fölhazárdolja ma mindenem az egész cselekményt, a modern időkbe áthelyezve.

Közvetlenül a háború után visszajön Amerikából egy gazdag német gyáros egyetlen fia és örököse Johann, akit becézve Johnnak is hívnak. A háború előtt került Amerikába, hogy megkezdje tanulmányait a Harvard egyetemen és a békekötésig nem térhetett vissza. Közben az apja meghalt, s anyja férjhez ment apja öccséhez. Paul Claudiushoz, aki a családí vagyonot kezeli. Johann gyanakszik, hogy Paul megölte a hátyját. Johann anyjánál tartózkodik Polló doktor (Polonius), a leánya Fee (Ophelia) és a fia Herbert (Laertes). Ez utóbbi hamarosan elmegy Párizsba egyetemre. Johann barátja a koreai háborúból, Horace angol őrnagy (Horatio) segít neki, hogy minél több bizonyítékot találjon gyanújához. Johann véletlenül megtalálja apja naplóját, amelyben azt írja, hogy öccsének viszonya van feleségével és ezért életére tör. Johann szeretné megtudni, hogy apjában ez a balsejtetem valóra vált-e, s ezért barátai Mike R Krantze (Rozenkrantz) és Stanley Stern (Gildenstern) révén megnyeri a „Modern Art Ballet”-et, hogy családja előtt az úri villában játszának le egy darabot, mely gyilkosságról szól. Johann nagybácsijára és anyjára pontosan úgy hat a darab, mint az eredeti Hamletben: elárulják magukat. Paul aittatószeret vesz be — ahelyett hogy imádkozna

—, Johann pedig vitatkozik az anyjával. Polló doktor a fürdőszobából kihallgatja őket. Johann ezt észreveszi, s hirtelen kinyitja a fürdőszoba ajtaját, fellöki az öreg doktort, mégpedig oly szerencsétlenül, hogy az tarkóját a kád szélébe csapja és meghal.

Herbert bosszút forralva vissza. Párizsból. Fee, aki különben is hajlamos volt schizofréniára, megőrül. Paul, a nagybácsi most Johannt Krantzcal és Goodennel Skóciába küldi. Levelet is ad neki, melyben kéri a címzettet, hogy csukják be unokaöccsét az idegklinikára. Johann azonban felnyitja a levelet, megtudja, hogy miről van szó és hazatér. Feljeleníti magbátyját gyilkosság miatt, de nem sikerül bizonyítani a bűnösségüket. Egy drámai befejező jelenetben Hubert és Johann szópárbajt vívnak, („Az eredeti szöveg mérgezett kardjait mérgezett szavakkal helyettesítettem” — magyarázta Käutner). Végül az anya agyonlövi második férjét. Johann — Hamlet némán kilép az éjszakába, és eltűnik.

Ilyen egyszerű szavakkal elmondva ez a mese természetesen elég naivul és mesterkélten hat. Persze, az eredeti Hamlet meseje sem valami mesteri dolog. Az sem haina másként, ha röviden mondanánk el. Käutner változatából azt a benyomást szerezük, hogy itt-ott túlságosan mereven ragaszkodott az eredetihez. Például teljesen logikus dolog, hogy a dán király unokaöccsét Skótországba küldi, hogy ott öljék meg, mert a cselekmény lejátszásának idején Skócia Dánország vazallusa volt, tehát szót kellett fogadnia királyának. De hogy honnan lenne egy német gyárosnak ugyanilyen befolyása a skót idegklinikára, nem nagyon világos. Shakespeare-nél indokolt, hogy Hamlet Wittenbergben tanul. Wittenberg akkor a kontinens legjobb egyeteme volt, haladószelemű, Párizs viszont igen konzervatív. Ezzel ellentétben Harvardot és Párizst a mai időkhez képest meglehetősen önkényesen választotta meg a rendező, s nem nagyon indokolta meg ezt a változást a drámai cselekményben. Käutner elgondolása leginkább akkor válik problémakussá, amikor magának a hősnak az intím problémáit tárgyalja. Ham'etről és tépelődéseiről egész könyvtárakat írtak már össze. Johann Claudiusnál ez a tépelődés nem annyira világos, nem mindig indokolt. Magának Paul nagybátyjának mondja: „Nem tudlak megölni. Egyszer már megpróbáltam, mi-

kor aludtál. Sohasem leszek képes felfogni, hogy vannak emberek, akik ölni tudnak. Olyan emberek mint te." Hamlet más volt. Megölte Poloniust, és halálba küldte Rozenkrantzot meg Gúldesternt is. Csak nagybátyja, illetőleg mostohaapja és Ophelia tekintetében nem tudta magát elhatározni. Hogy miért, a shakespeareológusok egész nemzedékei évszázadokon át írott kommentárjaikban, tanulmányaikban, bírálataikban és disszertációikban sem voltak képesek megmagyarázni. De éppen ezt a zseniálisan megmagyarázott indokolatlanságot, ami Hamletet Hamletté teszi, Kautnernek nem sikerült filmvásznonra vinni.

Az egész kritika egyhangúan megállapította azonban, hogy Kautner mint rendező minden tekintetben felülmúlta Kautnert, Shakespeare interpretátorát, a scénárium- és párbeszédíró. A filmet a rendező munkáját tekintve monumentálisnak mondják, az egyik legérdekesebb német filmnek, mely ragyogó és biztos, stílus tekintetében töké-

letesen egyenletes. A színészek — Hardy Krüger mint Johann, Adelheid Seek mint anya, Peter van Eyck mint Paul, a nagybácsi, Ingrid Andree mint Fee — teljesen megfelelnek a rendező intencióinak, aki régi szokás szerint maga is játszott egy mellékszerepet. Ő volt a részeg vendég egy kocsmában. Kautner eddig mindegyik filmjében statisztált, vagy valami kis szerepet játszott. De ebben a tekintetben nem ő az egyetlen. Hitchcock és Houston amerikai rendezőknek is az a szokásuk, hogy a saját filmjeikben valami módon megjelennek a vásznon. Kautner csak annyiban tett túl rajtuk, hogy egy kevésbé ismert művében a „Zürichi kézfogóban” mint filmriporter kijelentette: „Nem helyeslem, hogy a rendezők a saját filmjeikben játszanak”.

Hogy minderről Shakespeare hogyan vélekedne, azt természetesen még elképzelni sem lehet. Nem jegyezték fel róla, hogy statisztált-e a saját darabjaiban, habár nem lehetetlen.